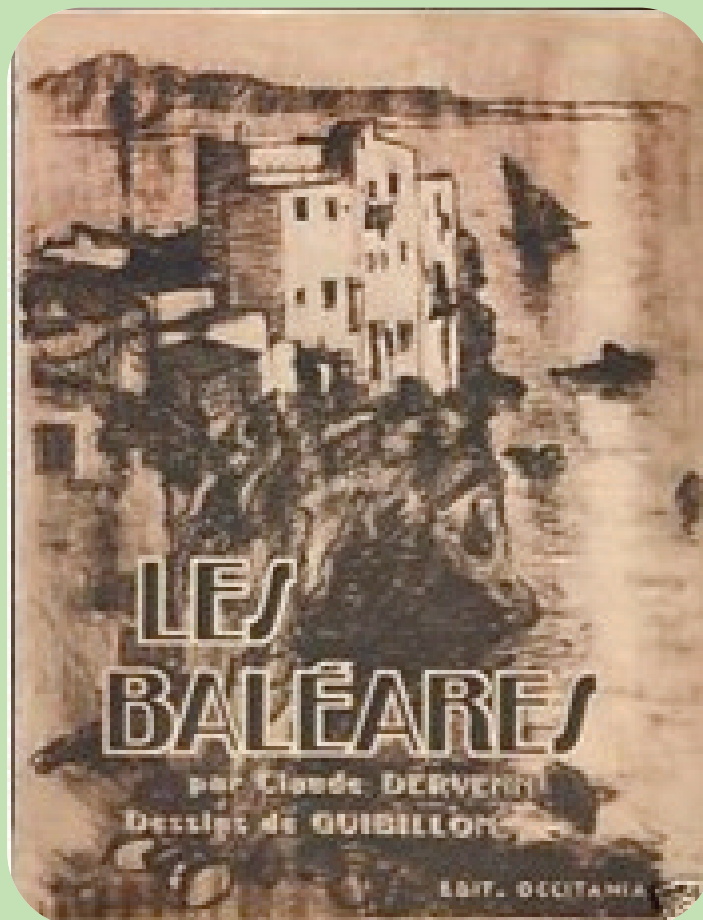

Les Baléares.

A mig camí entre els llibres i les guies de viatge

Vicenç Amengual

Il·lustració 1. Maurice Yvan Guibillon. Portada del llibre.

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA
Capdepera
2019

Sumari

El llibre **3**

L'escriptora: Claude Dervenn **4**

L'il·lustrador: Yvan Guibillon **5**

Les il·lustracions **5**

La visió de la vila **6**

La costa **9**

Les Coves d'Artà **11**

El Turisme **12**

Bibliografia **17**

Nota

Comunicació llegida el 27 de novembre de 2010, a les IV Jornades d'Estudis Locals: El turisme abans del turisme. Dels estiuejants als turistes.

Hi ha personatges que tot i tenir relació amb un lloc i haver estat participants en certa ocasió de la seva promoció, en són totalment desconeguts. Aquest és el cas de Claude Dervenn, una incansable viatgera francesa escriptora de nombrosos llibres de viatge i que l'any 1932 es va acostar a les Balears per escriure un llibre, molt poc conegut, editat per l'Editorial Occitània a l'any 1933 titulat *Les Baléares*.

EL LLIBRE

Corrien els anys 30 del segle XX, ja havíem deixat enrere aquells viatgers que al XVIII i principalment al XIX s'havien acostat a Mallorca. Així amb l'inici del segle s'inicien una sèrie de canvis fonamentals per les nostres illes, aquests són els derivats del turisme. No és gratuït que l'any 1905 es fundàs el Foment del Turisme de Mallorca, associació creada expressament per la promoció de l'illa, i és que aquells vells llibres de viatgers començaven a quedar enrere i començaven a ser necessàries les guies de viatge, en un principi aquestes varen quedar a mig camí entre els antics escrits de viatge i el que posteriorment serien les guies turístiques. Aquest és el cas de Claude Dervenn, una incansable viatgera francesa escriptora de nombrosos llibres-guies de viatge i que l'any 1932 es va acostar a les Balears per escriure un llibre titulat *Les Baléares*, molt poc conegut, editat per l'Editorial Occitània l'any 1933.

Les Baléares és un retrat del turisme dels anys 30 del segle XX, amb tres característiques principals, primer l'inici de la democratització turística, en segon lloc mitjançant el relat ens explica que és el que cerca el turista, els seus interessos i preferències i finalment és un llibre on el relat, la poesia i la bona informació s'ajunten per contar i promocionar les nostres illes.

En aquest aspecte Capdepera té un lloc destacat ja que és un dels primers llibres de viatgers, per no dir el primer, que parla de la gran majoria de pobles de l'illa –fins aleshores només es restringien a Palma i la Serra de Tramuntana–, ens

[Tornar al Sumari](#)

resulta útil perquè podem analitzar amb quines coses es fixaven els visitants de tot allò que els oferia la vila. Però és cabdal per explicar com era Capdepera i especialment els espais que més va sobtar a l'autora com foren el Castell, els jardins de Can March i les coves d'Artà.

Estructura

El text es divideix en tres parts, que corresponen amb cada illa, així l'inici és Mallorca, segueix amb Menorca i acaba amb les Pitiüses, a les quals dedica dos subcapítols un a Eivissa i el segon a Formentera.

Tots, llevat del capítol dels tres monestirs, són rutes que es podien fer seguint les carreteres¹ i que formaven part dels circuits normals que s'oferien a les excursions concertades, la única excepció és Valldemossa que s'incloïa dins el circuit Miramar, Deia, Sóller, Port de Sóller i que probablement per la condició francesa de l'autora i la relació tan estreta que tenia el poble amb Chopin va voler tractar-lo de forma individual.

Finalment el llibre porta una guia aferrada a la contraportada, la qual conté un mapa de Mallorca, així com multitud de dades d'interès turístic tant de Mallorca, Menorca i Eivissa: hotels, restaurants, excursions, itineraris, horaris, companyies navilieres i freqüència dels seus vaixells... Complementada amb publicitat de diferents empreses de les illes, principalment hotels i restaurants.

L'ESCRITORA

Claude Dervenn (1898-1978)

Va néixer a la Bretanya i ja de molt jove es va dedicar a l'escriptura especialment a la poesia, en els anys 20 les seves poesies sortiren publicades a diferents diaris.

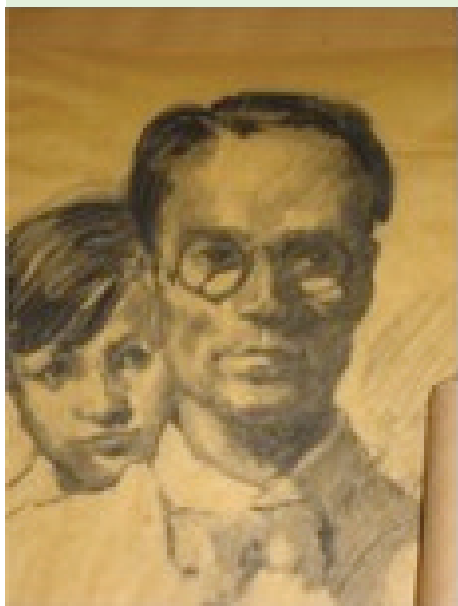
Però va ser a 1933 amb la publicació de *Les Balears*. Edit-Occitania. Toulouse. 1933. (disseny de **Guibillon**), que es va iniciar la seva carrera d'escriptora de llibres de viatge,

Il·lustració 2. Claude Dervenn. Fotografia cedida pel seu fill Jean-Pierre Guillou.

¹ Es pot seguir els recorreguts que es duïen a terme amb les excursions que organitzava el Foment del Turisme gràcies a uns pamflets que editava l'organisme i que reproduïx Antoni Vives al seu llibre i que corresponen més o manco amb l'índex del llibre de na Claude Dervenn.

[Tornar al Sumari](#)

Il·lustració 3. Maurice Yvan Guibillon. Autoretrate amb el seu fill. 1932. Imatge cedida pel seu fill Jacques Guibillon

Il·lustració 4. Maurice Yvan Guibillon. Cala Rajada. Mallorca. 1932. Imatge del llibre *Les Baléares*.

aquest fet li va permetre fer dues de les coses amb les quals més fruïa com eren viatjar i escriure.

Va viatjar per tota la mar Mediterrània des de les Illes Gregues fins a Marroc, passant per Espanya i Portugal, seguint cap a l'Orient Mitjà a Síria i Iran. També arribà a l'Extrem Orient: Vietnam, Cambodja i la Xina on va haver de restar atrapada set anys durant la Segona Guerra Mundial. Ella estimava especialment les Illes Atlàntiques Madeira, Açores i les Canàries.

Aquesta intensa activitat viatgera va generar una gran quantitat de llibres dels seus viatges, en total de 19 que recullen les seves impressions.

L'IL·LUSTRADOR

Maurice Yvan Guibillon

Va néixer a París l'any 1880 i va morir a Alger l'any 1935.

Exerceix d'arquitecte a Pau, Alger, Orà... Al marge de l'arquitectura practica intensament el disseny a l'exterior sobre fulles de 60 x 80. D'aquesta activitat va sorgir la publicació de *Les Baléares*. Editions Occitania. Toulouse. 1933, Textos de Claude Dervenn.

Les il·lustracions

Pel llibre *Les Baléares* es varen fer un total de 25 il·lustracions, 19 de Mallorca, 1 de Menorca: Ciutadella. D'Eivissa: la portada del llibre: Vista sobre la Penya i 4 més. Tots els dibuixos utilitzaven la tècnica del llapis de carbó. Encara que no tenim cap imatge de la vila si que en conservam una de Cala Rajada i la segona que ens resulta dubtosa.

El dibuix titulat Cala Rajada no admet dubtes doncs Guibillon hi va incloure a sota la seva firma, el lloc i la data: Cala Ratjada, Mallorca, 1932. La ubicació exacta del lloc és una mica més difícil, les identificacions de llocs de la costa, per mitjà d'imatges antigues, i sinó són absolutament evidents, resulten difícils. La morfologia del terreny ha canviat molt, per mor de la vegetació, però, sobre tot, a causa de la urbanització. Amb tot, pensam, que es tracta de la zona entre sa Font de sa Cala i n'Aladern.

En aquest cas l'orografia, des de la perspectiva que va aconseguir el dibuixant, no ha canviat força i es mantenen

Il·lustració 5. Maurice Yvan Guibillon. «Una noria a Mallorca». 1932. Imatge del llibre *Les Baléares*.

els elements vegetals típics de la costa mallorquina i especialment, l'any 1932, l'absència absoluta de construcció.

Analitzant el turista que apareixen a la composició, es poden extreure una sèrie de conclusions, la primera és que eren amants de la natura i de les excursions, ho observam perquè anaven amb bastons que els ajudaven a caminar pels camins complicats. D'altra que s'equipaven convenientment per aquestes eixides doncs tots portaven motxilles i finalment que eren curiosos i els agradava veure coses noves ho confirma que no feien una ruta tradicional i també les indicacions d'un dels integrants de l'expedició que dirigeix el seu bastó cap a la mar, indicant tal volta un vaixell o fins i tot Menorca.

El segon dibuix titulat «Una sínia a Mallorca» també de 1932, és una possibilitat més remota doncs encara que la situació de la sínia, les palmeres i una part de l'orografia pot fer entendre que es tracti de la Font de la Cala, a més que va ser l'única imatge de paisatge que Maurice Yvan Guibillon no va situar geogràficament, tal volta perquè era el mateix lloc que la imatge anterior (la Font de la Cala) i el dibuixant no va voler fer una excepció tornant a posar Cala Rajada. Però hi ha d'altres aspectes que fan pensar que tal volta es tracti d'altra sínia com d'alguns elements orogràfics costaners o principalment les barques a sobre de la platja, cosa improbable a la Font de la Cala. Tot plegat fa que no passi, com hem comentat, d'una possibilitat.

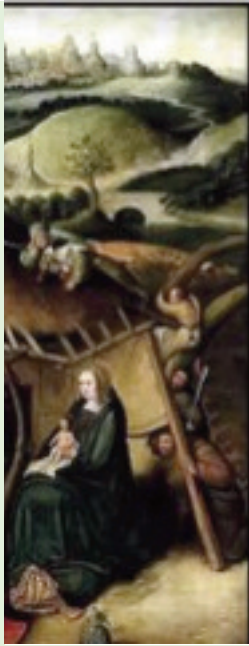
LA VISIÓ DE LA VILA

El capítol al qual parla de Capdepera és el número VI titulat petites viles, està dividit en quatre subcapítols La Plana, Alcúdia, el massís d'Artà i la Plana Oriental i és al tercer subcapítol on Claude Dervenn ens fa una visió de la comarca gabellina amb un edifici que destaca per a sobre de tot: el Castell de la vila.

Tot d'una que arriba des d'Artà a Capdepera es queda impressionada del que ella anomena «una de les sensacions de Mallorca» fent referència al Castell de Capdepera. El presenta com una construcció magnífica que corona un pujol i que té al seus peus una vila de color de blat de moro, fet que demostra que el poble mantenia el color típic de la

Il·lustració 6. Fotografia de Capdepera. Entre 1935 i 1945, escrita al darrera i firmada per Joana Maria Mateu, dirigida a la seva germana Maria. Col·lecció Particular.

Il·lustració 7. L'adoració del Reis Mags. 1485-1500. Hieronymus Van Aken «El Bosco». Museu del Prado. Madrid

Il·lustració 8. El seguici dels Reis Mags. 1459. Benozzo Gozzoli (1421-1497). Palau Medici. Florència.

Il·lustració 9. Tarjeta postal entrada al Castell de Capdepera. Fotografia Thomas. Barcelona. Entre els anys 20 i els anys 30. Col·lecció Particular.

pedra i la terra, lluny de blanc que ofereixen altres poblacions emblanquinades.

El llibre està plegat de profundes reflexions personals i de records erudits de l'autora, d'aquesta manera en aquesta primera visió del Castell, Claude Dervenn reflexiona sobre altres visions semblants que ella ha tengut i es trasllada a les múltiples representacions del Reis Mags que s'han realitzat durant la història de la pintura, a moltes d'aquestes es representa un castell amb una murada de fons, allò que ella anomena «fond de tableaux» i que, amb una imatge poètica, en fa una identificació de totes amb Capdepera. El Bosco té diverses representacions d'aquest fet, igual que altres autors com Van Eyck, Benozzo, Sassetta...

Tot seguit ens situa a la pujada pels carrers de la vila fins el Castell. En cap moment fa referència a noms però el seguit de carrerons i les casetes semblen indicar que ens trobam en el barri del Raval que al llarg dels segles ha mantingut els seus carrers estrets i empinats. Com a la majoria de llocs aquests barris antics es trobaven força oblidats i malcuidats, la major part de la gent s'estimava més viure als eixamples de nova construcció. Eren barris on la incomoditat de l'accés i de la majoria de serveis desaconsellava la seva utilització per les famílies benestant, restant-hi només les classes més humils. Per això no ens pot estranyar que Dervenn definís les cases com cassetons i les denominés com a quasi africanes.

Arribant a la murada per un camí pavimentat tornam a tenir les referències africanes, la murada es presentada com a alta i compacte i especialment torrada pel sol, un sol que ha batut a sobre d'ella durant segles i que es manté impassible, la compara amb les murades que ella ha vist al Marroc, concretament a Fes. També sembla evident que després de quasi un segle que l'exèrcit espanyol abandonés la fortificació l'estat d'abandonament semblava avançat, així el càrritx i les figueres de moros amb les flors grogues sortien a camí de la vista.

Tot seguit entra al Castell franquejant la porta que es oberta per una dona vella i al darrera només descobreix el polígon desert del pujol, en el qual segueix destacant les murades.

Aleshores deixa anar la seva imaginació de la qual sorgeixen dos fets que de forma important es reiteren al llibre, un és la història, l'altra la forma de ser dels mallorquins.

D'aquesta manera narra que el Castell era una plaça forta de Mallorca i que va servir d'habitatge als reis aragonesos,² visió més poètica que no pas real, ja que posteriorment diu que és possible que en aquest lloc les princeses de Mallorca varen sentir les cançons amoroses dels trobadors de la Provença. Imaginant-se un espai de cançons, d'estendards, de sang, de rialles, de crueltat i d'himnes;³ precisament allà on ara només hi ha una fortalesa rosa, enmig de murs esfondrats i encaixada de figueres espinoses.

Pel que fa als mallorquins el llibre està estibat d'anècdotes que ens reflecteixen el caràcter mallorquí i la forma de ser dels autòctons. Així en aquest passatge la vella pagesa, que li va obrir la porta, xiuxiuejava «temps dels moros!» a cada cosa que Claude Dervenn li cridava l'atenció. L'expressió va sobtar a l'autora i diu que no és la primera vegada que la va sentir a la illa, que és una expressió molt comú per situar qualsevol cosa d'edat antiga, que no gaudeix del profit dels records immediats de la gent, així existeix la tendència de recular fins els temps dels moros, amb aquesta expressió ens referim a una cosa antiquíssima, aquestes atribucions d'accidents geogràfics o a objectes immaterials als moros volen expressar que van ser habitats o construïts en temps molt antics.⁴

Hem de suposar que es va sobtar de l'expressió perquè des d'aquí ens fa proves de la seva erudició, parla de la porta com a del segle XVI o XVII, així que és impossible que coincidís amb el temps del moros. Tot i que aquesta porta es troba al costat de la murada que data al segle XIV.⁵

Tot d'una ens dirigim directament a la capella de façana rosa i llisa que està precedida d'un meravellós arc

² La crònica del Rei En Jaume que fa referència a l'ambaixada enviada a Menorca per aconseguir la rendició de l'illa. Quan es signà el tractat de Cap de la pera (1232) l'illa veïna quedà sotmesa al rei. El Castell de Capdepera, situat en una zona estratègica que domina el canal, i des d'on es veu Menorca, fou manat construir pel seu fill, Jaume II l'any 1300, amb una funció clarament defensiva, per protegir-se d'incursions navals.

³ Són nombrosos els documents i les llegendes relatives a les ràtzies corsàries

⁴ Punch Fontcuberta, Enric. Matraniya. A *SOROLLAT*. Número 10. Juliol de 1995. Associació Cultural de Mararranya.

⁵ La construcció de les murades finalitzà a final del segle XIV, incorporant-se posteriorment les torres per millorar la defensa de la fortificació.

ogival concebut al segle XIII.⁶ Dintre de l'església dues petites imatges hi destaquen la primera la Mare de Déu de l'Esperança⁷ que ella qualifica com una petita verge tendre. La segona el Crist,⁸ el qual ella defineix amb una ingènua i patètica expressió de dolor. Tot tenia un imatge d'abandonament i de la importància que havia tengut⁹ (les imatges estaven carregades d'exvots vetust i amb daurats força apagats), però que havien acabat en no res.

La capella li sembla un refugi de l'esperit i de la mateixa manera que ho va demostrar quan parlava de les coves del Drac a Porto Cristo¹⁰ ens fa referència als seus viatges per l'Orient Mitjà i compara el Castell amb les fortaleeses franques de Síria identificant les badies triangulars d'aquell lloc amb la forma triangular del Castell. També ho identifica en la seva utilitat, doncs explica que les fortaleeses eren un lloc per defensar-se de les creuades i que de la mateixa manera aquestes havien arribat a Capdepera en forma d'atacs dels pirates¹¹ i el castell servia de defensa i refugi al mateix temps.

LA COSTA

Arribam a Cala Rajada i de la mateixa manera que el Castell és el punt central en parla de Capdepera la Casa March ho és en parlar de Cala Rajada, identificant la funció

Il·lustració 10. Vista de Cala Rajada. Entre els anys 30 i 40. Fotografia Truyols. Col·lecció Particular.

⁶ Primer s'edificà l'església i una cisterna.

⁷ La imatge d'estil gòtic de la Verge de l'Esperança, patrona de Capdepera venerada des del segle XVI.

⁸ La talla del Crist datada entre els segles XIV o XV.

⁹ Són nombrosos els documents i les llegendes relatives a les ràtzies corsàries, entre les que destaca la llegenda del miracle obrat per la Verge del Castell i patrona del municipi, la Mare de Déu de l'Esperança. En un atac dels moros, després de ser invocada cobrí el Castell d'una espessa boira i evità l'envit

¹⁰ Claude Dervenn compara les coves amb la literatura i amb els seus nombrosos viatges i així narra que aquesta és la caverna d'Ali-Baba, que ella havia cercat sense èxit en el país de Sherezade i que ara se li obri als ulls.

¹¹ Bona part de la població de Capdepera no era partidària d'abandonar les seves terres per viure dins la fortificació, coneguda popularment com el castell de Capdepera. Per aquest motiu, s'ordenà a tots els pobladors que durant els vespres es tanquessin armats dins el recinte per reforçar-ne la defensa. Inicialment es construïren dins la fortificació una cinquantena de cases que al final de segle XVI, degut al gran nombre de desembarcaments dels pirates i corsaris de l'època, passarien a ser més de cent cinquanta, ocupant la majoria dels horts disponibles.

de talaia de tot dos edificis a sobre de llurs promontoris.¹² Per a ella és un espai fantàstic, descrivint la casa com a sumptuosa mansió¹³ i definint a March com el darrer rei de Mallorca, el banquer de Mallorca, el *truster* del tabac.

Com sempre quan les persones ens són poc conegudes ens queda el seu anecdotari, especialment sempre que els seus fets siguin molt rellevants. D'aquesta manera no parla de March amb la seva vessant de cacic, contrabandista, ni de les tàctiques de vertadera pirateria que havien incrementat la seva fortuna, tot el contrari ens relata un fet que podria parlar de l'altruisme de la persona com fou que va remetre a la Reina d'Espanya prop de sis milions de pessetes pels seus hospitals.¹⁴

Però si una cosa destaca de la casa és el jardí i molt especialment l'imponent escala d'accés a la casa per a salvar el desnivell del terreny. Aquesta es trobava emmarcada de jardins i de terrasses. D'aquest jardí Dervenn conta que March somiava a fer un museu d'art Balear, avançant-se realment en el temps doncs actualment conté força obres d'art.

Un cop deixa la descripció de la Casa March dirigeix la seva vista cap al petit port on ens relata que les barques dels pescadors es balancegen, llur fanal al costat. A sobre es troba la platja i sota els pins casetes clares i especialment dos hotels¹⁵ que recullen els hostes d'estiu. Hem de pensar que ja a principis de segle XX arribaren a Capdepera els primers turistes i també s'edifiquen les primeres cases d'estiueig al moll de Cala Rajada.

Va quedar força impressionada i meravellada pel que ella qualifica de lloc adorable i que ella somiaria més d'un cop en la petita fonda¹⁶ de pati en lloses com un lloc per una vida de lliures vacances.

¹² Fou manat construir a principis del segle XX, sobre l'antiga Torre Cega del segle XV, que tenia la funció de defensar l'entrada a Cala Rajada.

¹³ La finca fou adquirida el 1915 i l'any següent es va encarregar les obres a Guillem Reynés Font (1877-1918), d'estil regionalista.

¹⁴ Aquest fet va suposar un escàndol per March ja que en aquella època es varen conèixer l'existència d'uns papers que pertanyien a Primo de Rivera i que implicaven a March el qual havia promès sis milions de pessetes per construir un hospital quan vertaderament havien servit per recuperar unes joies que la Casa Reial tenia empenyorades a París. La Web de Anilandro. http://sites.google.com/site/anilandro/06600-jmarch_01

¹⁵ Com posteriorment explicarem a Cala Rajada hi trobam dos hotels Es Castellet i Bombu.

¹⁶ Encara que no ho comenti sembla que aquest local podria correspondre al bar-fonda La Unión, propietat de Pere Andreu Fuster.

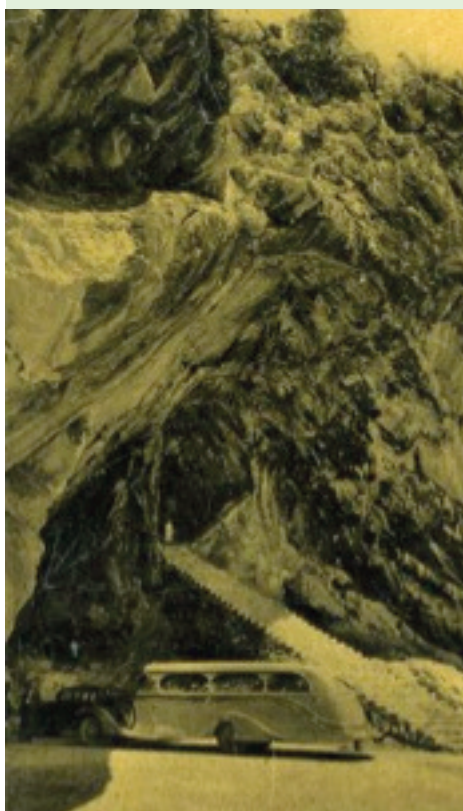
Seguint la costa es troba amb els penya-segats, aquests s'eleva en el punt oriental de l'illa, també escarpats i bells com els que ja havia descrit a la costa Brava mallorquina. Finalment es situa al peu del far, des d'on Cala Anguila excava un abisme de sabonera i d'aigua blava i més enllà el cap de Freu que s'avança dins la immensa extensió de la mar.

Acaba tot amb el relat de la seva fascinació per les hores viscudes i mentre torna l'horabaixa, gaudeix de la dolçor de la campanya i especialment admira la vella silueta de Capdepera que es perfila magníficament en posar-se el sol.

LES COVES D'ARTÀ

La descripció de les Coves d'Artà es troba al setè capítol «Le Pays des Grottes». Es clar que si algunes coves varen fascinar especialment a Claude Dervenn aquestes foren les del Drac a la qual dedica pràcticament tot aquest capítol, deixant pel final les coves del Hams i les d'Artà. Però així com les del Hams no li agradaren massa, la descripció de les d'Artà les inicia impressionada quan diu que es troben a un penya-segat de 35 metres per sobre de les ones, des d'on arriba a l'entrada, de la qual ella parla com un arc reial comparant-la amb la porta del Mirador de la Seu de Palma. En entrar es troba el sòtil mascarar pel fum que feien servir les torxes i que ella diu que ha embrutat la puresa dels cristalls. Després s'impressiona amb el lloc, amb els feixos de columnes, amb la solemnitat general, de la qual diu que fins i tot hi destaquen els noms com la Sala de les Glòries, el Teatre on dialoguen les ombres, el túnel de l'infern, les flames eternes del purgatori...

De la mateixa manera que els romàntics, compara l'espectacle que contempla amb el regne d'Hades, aquest imaginari de les coves amb l'inframón o l'infern és habitual i és conseqüència dels sentiments que desperten la seva visió, encara que en aquest cas no hi trobam ni riu ni llac, però si un castell del més enllà on, utilitzant les mateixes imatges poètiques que ha utilitzat l'autora, sembla que les nits de lluna, les princeses mortes han de baixar per banyar-se dins la mar.

Il·lustració 11. Entrada a les Coves d'Artà. Entre els anys 30 i 40. Ediciones Balear. Col·lecció Particular.

[Tornar al Sumari](#)

EL TURISME

La guia posterior que porta el llibre es va fer exclusivament per vendre's conjuntament, com ho testimonia una llegenda a la primera plana.

La «guide Practique» s'adjunta sense suplement a tots els exemplars de l'obra de Cl. Dervenn sobre Les Baléares i no es ven de forma separada.

L'arribada de forma massiva de turista va fer necessari el control i la gestió prèvia dels viatges, feina de la qual es varen encarregar les primeres agències de viatges,¹⁷ la guia parla de les següents a Palma: Wagons Lits Cook, Patronato Nacional del Turismo i Foment del Turismo, Tourist Office Mallorca, Agence Cook, Cie Espanyola de Turismo, Agència Schembri, Agència Mulet, Agència Cosmopolitana. Però Claude Dervenn destaca Viajes Baleares com aquella de la qual portaven publicitat els cotxes i autocars que feien les excursions turístiques. Tan actiu fou els trasllats en autocars que el 1934 a les Illes Balears ja hi havia cinquanta-set serveis per carretera amb una longitud total de 1225 kilòmetres.¹⁸

En el trasllat de turistes a les zones més interessants va tenir molt a veure el Foment de Turismo i el Patronat del Turismo ja que eren els que organitzaven un servei regular d'autocars que permetia visitar els llocs més remarcables. Les sortides es feien els matins a les 9:15 hores davant el número 36 del passeig Constitució, al costat de la Seu de Foment del Turismo.¹⁹ La guia fa una extensa relació de les sortides a tota Mallorca, restant el dissabte la sortida a la zona de Capdepera, concretament el servei era Palma fins Cala Rajada, passant per les coves d'Artà i Capdepera i

¹⁷ Aparegueren diferents agències de viatges com Wagons Lits Cook, Viajes Marsans, Compañía Española de Turismo, Viajes Baleares i d'altres, que a més de comunicacions externes, tenien viatges organitzats pel l'interior de l'illa als llocs més turístics. Dades de *Welcome! Un segle de turismo a les Illes Balears*.

¹⁸ Moreno, Ana. (2007). *Historia del Turismo en España en el siglo XX*. Editorial Síntesis. Madrid pàg. 109.

¹⁹ Vives, Antoni (2005). *Historia del Fomento del Turismo de Mallorca (1905-2005)*. Palma. F del T de M. Pàg. 143

retornar a Palma, el preu de l'excursió incloïa el trasllat i la visita a les coves d'Artà, el preu total era d'13 pessetes, per un total de 170 kilòmetres.

De la mateixa manera un anunci a la mateixa guia de la cooperativa taxista ubicada al carrer Constitució 76 – 1er (Born) ofereix excursions per tota l'illa anunciant la disponibilitat de més de 200 cotxes variats pel turisme. Una de les possibles excursions era Coves d'Artà i Cala Rajada, 66 pessetes si és un automòbil de 9 places o 98 pessetes per un de 6 places.²⁰ De tota manera, tot i que esmenten sis possibles sortides, deixa ben clar que s'ofereixen qualsevol possibilitat d'excursions dins l'illa.

Però es clar que aquesta no era la única forma d'arribar a les diferents destinacions mallorquines i aquí la guia destaca el tren i especialment la combinació tren i autocar amb la possibilitat de la venda anticipada del bitllet combinat, una d'aquestes excursions era Coves del Drac, Cala Ratjada i Pollença, anunciats com a bitllets reduïts d'anada i tornada vàlids 12 dies.

Aquesta alternativa d'utilitzar el mateix bitllet durant dotze dies demostra que es tenia clar que els visitants no només voldria anar als llocs preestablerts com a turístics, sinó que com a turisme cultural, que era, visitarien altres indrets, tenint la possibilitat de resta a dormir. La guia de la mateixa manera que el llibre destaca les fortificacions del Castell de Capdepera (puntualitzant que tenen vistes a la mar), i les visites a Cala Rajada, Cala Agulla, Cap del Freu i les coves d'Artà.

Totes les millores que s'havien aconseguit amb el transport de forma particular no anaven en consonància amb el que s'esperava de les carreteres i es que el maltractament per part de l'estat cap a Mallorca és una queixa que es repeteix durant els primers decennis del segle XX a la majoria de publicacions mallorquines,²¹ fins a l'arribada del govern feixista de Franco. Va ser Joan Servera Camps vocal del Foment del Turisme i propietari de les coves del Drac que es va preocupar pel mal estat de les carreteres, especialment

²⁰ Aquesta possibilitat era per persones amb un poder adquisitiu alt.

²¹ Com exemple podem esmentar els primers números del setmanari *Andraitx* concretament des del número 5 de 8 de juliol de 1920 i durant tot aquest any on es varen publicar els articles de L. Juncosa Iglesias denunciant el lamentable estat de la carretera que uneix Palma amb Andraitx.

per les que unien Palma amb Manacor i aquest amb Porto Cristo, per aquest fet l'any 1930 va sol·licitar, a una reunió del Foment, que donessin suport a una instància elevada per l'Ajuntament de Manacor, per tal que les carreteres esmentades fossin incloses dins el denominat Circuit Nacional de Turisme, amb l'objectiu d'aconseguir-ne el que s'anomenaven ferms especials.²² Realment tots els que es dedicaven al turisme, i en Joan Servera n'era un, tenien molt clar que pel desenvolupament d'aquesta indústria era cabdal corregir el mal estat de tota la xarxa viària mallorquina. El que sembla curiós és que mentre alguns s'escarrassaven per aconseguir millores en les infraestructures turístiques d'altres com Josep Quint-Zaforteza (propietari de les coves d'Artà) va aconseguir, sense dificultat, que el quilòmetre que havien de caminar els turistes des del Pinar de se Vegues, al costat del qual hi havia la casa dels guies de les coves, per un caminó tortuós i estret per les muntanyes, força perillós per culpa dels esbucaments, fins les coves fos arreglat i pagat per la Diputació Provincial i l'Ajuntament d'Artà,²³ un camí que es va convertir en una gran plataforma que permetia que els cotxes arribin fins el mateix peu de l'escala d'entrada a les coves (espai que tant ara com abans són de titularitat privada). Aquests fets marquen clarament la diferència entre els propietaris tradicionals (la mateixa autora parla dels senyors) i els que no ho eren. A més de la clara diferència entre el bé públic i el privat.

Per la relació d'hotels que observam a la guia sembla clar que la gran majoria es concentraven al municipi de Palma tot i que no podem oblidar que gràcies a la millora dels transports, no tant de les carreteres, també hi havia altres indrets de costa amb hotels.²⁴ Naturalment un d'aquests era Cala Rajada.

A Cala Rajada la guia ens deixa constància de dos hotels un és l'hotel Castellet²⁵ del qual destaca el seu preu de 12 a 16 pessetes i el segon és Cas Bombu amb un preu fixa de 10 pessetes, que eren uns preus força econòmics si els

Il·lustració 12. Postal publicitaria de l'Hotel Castellet. Cala Rajada. Fotografia Rul·lan. Anys 30. Col·lecció Particular.

[Tornar al Sumari](#)

²² Vives, Antoni [ob. cit.] pàg. 18

²³ Vidal Isern, José. *Cuevas de Artá*. Pàg. 26.

²⁴ Soriano, Francisco. *Pequeña historia del turismo en las Baleares*. 1996

²⁵ L'hotel Bombu funciona des de 1885.

comparam amb altres hotels de superior categoria com el Gran Hotel amb preus entre 17 i 45 pessetes o el més car de tots que era l'hotel Formentor que oscil·lava entre les 35 i les 60 pessetes.

Les xifres d'hotels eren del tot insuficients pel número de persones que arribaven a les illes, les actes del Foment de Turisme reflectiren molt cops aquest problema amb molts turistes que arribaven en creuers i no podien perllonga les seves vacances a l'illa per manca d'espai.²⁶ Un dels problemes pot estar motivat per les dificultats econòmiques de l'economia mallorquina afectada pel crac de 1929 on els pagesos varen veure molt limitades les exportacions²⁷ i per extensió les inversions.

Finalment hem de parlar de la publicitat que porta la guia, aquesta és nombrosa, especialment dels establiments que tenen relació amb els amics de França. De Capdepera només trobam un anunci que és el de les Coves d'Artà. Gràcies a aquest podem extreure diverses impressions, una és que el disseny, per l'època, és molt adequat amb una imatge fotogràfica i un text informatiu. Tot el text està escrit en francès i utilitza tècniques publicitàries com és el reclam: «les més grans i les més meravelloses del món». També hi destaca els elements més rellevants: té una sala de 45 metres i una columna de 22 metres d'alt. Els preus: D'1 a 4 persones, 15 pessetes per excursió, de 5 a 20 persones, 3,50 pessetes per persona, de 21 a 40 persones, 3 pessetes i de 41 a 60 persones, 2 pessetes per persona.

De la mateixa manera indica com informar-se, adreçant als possibles visitants a la Oficina Central de les Coves d'Artà i Manacor: Plaça Comte Sallent número 1 de Manacor o a la casa del propietari de les Coves, Josep Quint-Zaforteza al carrer Sant Feliu, 2 de Ciutat.

També especifica com poder arribar, orientant als turistes amb el servei combinat de tren i auto, el tren que va de Ciutat a Artà (Ferrocarrils de Mallorca) i des d'allà amb el corresponent auto des de les cotxeres d'Artà cap a Capdepera, Cala Rajada i les Coves d'Artà.

Hem d'esmentar que el servei era força complert doncs els guies de les coves disposaven d'embarcacions, que es

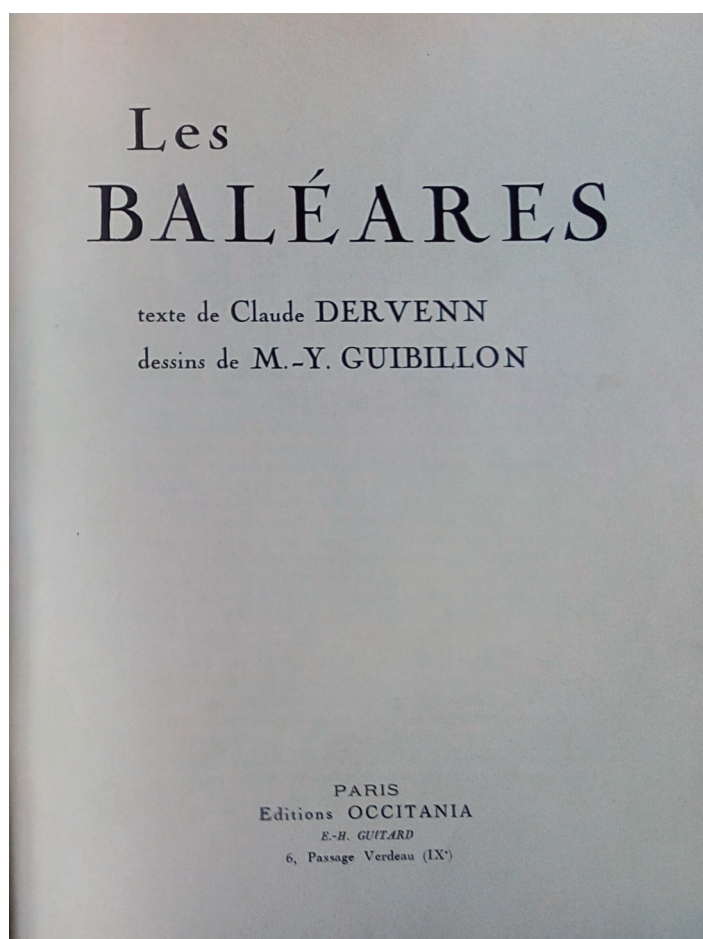

Il·lustració 13. Publicitat de les Coves d'Artà a la *Guide Pratique «Occitania» aux Iles Baléares*.

²⁶ Vives, Antoni. [ob. cit.]. Pàg. 22

²⁷ Cirer, Joan-Carles (2006). *El turisme a les Balears (1900-1950)*. Palma. Ed. Documenta Balear. Pàg. 18

podien utilitzar per visitar Cala Rajada, Porto Cristo, Cala Bona, Cap Vermell i per passejar per la badia de Canyamel i els voltants. A més es servien menjars i begudes als viatgers que ho desitjaven en mig dels pins i a prop de la mar.²⁸

[Tornar al Sumari](#)

²⁸ Vidal Isern, José. [ob. cit.]. Pàg. 58.

BIBLIOGRAFIA

- CIRER, Joan-Carles (2006). *El turisme a les Balears (1900-1950)*. Palma. Edicions Documenta Balear.
- BARDOLET, Esteve [et al.] (2006). *Cien años de turismo en Baleares 1905-2005*. Palma de Mallorca.
- MORENO, Ana. (2007) *Historia del Turismo en España en el siglo XX*. Editorial Síntesis. Madrid.
- PELLEJERO, Carmelo (1999). *Historia del la economía del turismo en España*. Madrid. Civitas.
- PUNCH FONTCUBERTA, Enric. Matraniya. A *SOROLLA'T*. Número 10. Juliol de 1995. Associació Cultural de mararranya
- SORIANO FRADE, Francisco (1996). *Pequeña historia del turismo en las Balears*. Palma de Mallorca. Los Iconos de Ferón.
- TUGORES, Francesca (Coordinadora) (2000). *Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears*. Barcelona. Fundació la Caixa.
- VIDAL ISERN, José (1929). *Cuevas de Artá Guía turística de Artà y Capdepera*. Imprenta de Francisco Soler Prats. Palma de Mallorca.
- VIVES, Antoni (2005). *Historia del Fomento del Turismo de Mallorca (1905-2005)*. Palma de Mallorca. Foment del Turisme de Mallorca.

IV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

EL TURISME ABANS DEL TURISME
Dels estiuejants als turistes

Dies 26 i 27 de novembre de 2010
CENTRE CAP VERMELL. CALA RAJADA

CAP VERMELL

[Tornar al Sumari](#)